

גדרי האישות בשפחה חרופה

הרב ברוך גיגי

1. ויקרא יט:כ-כב.
2. כריתות יא. "ת"ר והפדה יכול כולה..." עד המשנה, רש"י שם [שימו לב להגהות הב"ח בדברי רש"י]; פירוש המשניות להרמב"ם כריתות שם ספ"ב;
3. גיטין מג. "איבעיא להו מי שחציו עבד... שחופשה וחזרה ונתקדש", רש"י שם, תוס' שם ד"ה 'מה נפשך' וד"ה 'גמרו'; תוס' הרא"ש מג: ד"ה 'פקעו'; רשב"א שם ד"ה 'מיוחדת'.
4. ירושלמי קידושין א:א סוף ההלכה, קרבן העדה שם, פני משה שם.
5. רא"ש גיטין ד, לז "דרש רבה בר רב הונא..." עד סוף הסימן, רשב"א שם מג. ד"ה 'מיוחדת'.
6. כריתות יא. "ויתנו ידם להוציא... חרופות בעלו"; תוס' גיטין לו. ד"ה 'בזמן' "ואר"ת דבית שני נהג יובל... לא אשכחן דנחשד", רמב"ן שם, רשב"א שם.
7. רמב"ם איסורי ביאה ג:ג-יד, אישות ד:טז-יז, ראב"ד ומ"מ שם, יבום ו:לא, עבדים ז:ו, ראב"ד שם.
8. שו"ת רע"א סי' קע בסופו ותחילת קעא.
9. [שו"ת שאגת אריה החדשות סי' טו (בפרויקט השו"ת נמצא שם בתוך דיני חדש סי' טו) אות ב].
10. קידושין ו. "איבעיא להו חרופתי מהו... לארוסה חרופה", רש"י שם, תוד"ה שכן, רא"ש שם סי' ב; רמב"ם אישות ג:ו; ר"ן שם ב. באילפס "ונראה שלפיכך כ' הר"מ...", רשב"א שם ד"ה 'אלא הכי קאמר', שיטה לא נודע למי ד"ה 'האומר חרופתי'.

ציטוטי מקורות

2. פירוש המשניות להרמב"ם כריתות שם ספ"ב;

אמר היאך היא השפחה האמורה בתורה שקדמו דיניה, ואמר שכן הוא עניינה, והוא, שזה שנאמר והפדה לא נפתה ענינו לא נגמרה פדייתה, ואמרו נחרפת לאיש משמע שיש בה צד קדושין, וזה לא יתכן אלא בשהיתה מקודשת לעבד עברי שיש לו קדושין והיא לו מותרת כמו שאמרנו בששי דתמורה, ולפיכך נתקיימו לו בה הקדושין, והראיה שהיא מקודשת ושפעלו בה הקדושין מקצת פעולה אמרו יתעלה

3. תוס' הרא"ש מג: ד"ה 'פקעו'

פקעי קידושי ראשון. משום דמעיכא מ"ט חלו קידושין משום דההיא שעתא לא שייר בקניינו והשתא שנשתחררה וצד חירות ראוי לקידושין הו"ל שייר בקניינו ואין קידושין

3. רשב"א שם ד"ה 'מיוחדת'

מאי מאורסת מיוחדת. פי' מיוחדת בקדושין, אף על פי שאין קדושין כלל לתנא דבי ר' ישמעאל אם קדשה ישראל ואפילו בשקדשה עבד עברי אין קדושין גמורין מ"מ יחוד עושה להתחייב הבא עליה באשם והיינו דקרי לה מאורסת, אבל מיוחדת ביחוד בעלמא לאו כלום הוא, ותדע לך מדאמרי' בסמוך לתנא דבי ר' ישמעאל דאמר מאי מאורסת

4. ירושלמי קידושין א:א סוף ההלכה

רבי שמואל בר רב יצחק בעא שפחה חרופה במה היא קונה את עצמה לפוטרה מן המלקות ולבא עליה מן האשם פשיטא שאינה יוצאה בגט דאמר רבי חייה בשם רבי יוחנן מי שחציו עבד וחציו בן חורין קידש אשה אין חוששין לקידושו ודכוותה גירש אשה אין חוששין לגירושיו פשיטא שהיא יוצאה במיתת בעלה מיהא דאמר רבי יוסי בשם ר' יוחנן תירגם עקילס הגר לפני ר' עקיבא [ויקרא יט כ] והיא שפחה נחרפת לאיש בכתושה לפני איש כמה דאת אמר [שמואל ב יז יט] ותשטח עליו הריפות אמר רבי חייה בשם רבי יוחנן כן פירשה ר' לעזר בי רבי שמעון לפני חכמים והיא

שפחה נחרפת לאיש בכתושה לפני איש כמה דתימר [משלי כז כב] בתוך הריפות בעלי מהו שתקנה עצמה במיתת רבה ובהשלים שש מה צריכה ל' כרבי עקיבא דרבי עקיבא אמר בשחציה שפחה וחציה בת חורין במאורסת לבן חורין הכתוב מדבר ברם כרבי ישמעאל צריכה ליה דרבי ישמעאל אמר שפחה כנענית הנשואה לעבד עברי הכתוב מדבר אם נישואי תורה הן [שמות כא ד] אם אדוניו יתן לו אשה לא צורכה דלא מהו שתקנה עצמה במיתת רבה ובהשלים שש וכמאן דאמר אין עבד עברי עובד את היורש.

4. קרבן העדה שם

הריפות. דבר שנשתנה מבריינו ע"י כתישה ה"נ שנשתנית ע"י אבר שמש שדש בה ש"מ שקידושין לחוד אינן מועילין בה לחייב הבא עליה ה"ה גירושין אינן מועילין שתצא בה:

מהו שתקנה עצמה במיתת רבה וכו'. כי קמיבעיא ליה לרבי שמואל בר' יצחק מהו שתקנה עצמה במיתת האדון ובשש כדן אמה העבריה:

מה צריכה ליה. כי קמיבעיא ליה לר"ע דקסבר שפחה חרופה דקרא היינו חציה שפחה וחציה בת חורין המאורסת לעבד עברי:

ה"ג ברם כר"י לא צריכה ליה. וה"פ אבל לר"י לא קמיבעיא ליה דקסבר שפחה חרופה היינו שפחה כנענית הנשואה לעבד עברי ואף על גב דאין קידושין תופסין בה גזירת הכתוב היא בזו שנשואיה מן התורה כדכתיב ואם אדוניו יתן לו אשה שחייב הבא עליה אם כן ודאי שאינה יוצאת במיתת האדון כדן כנענית דכתיב בהו והתנחלתם:

לא צורכה דלא. לא קמיבעיא ליה לר' ישמעאל אלא למ"ד לקמן בפרקין שאף העבד עברי אינו עובד לא את הבן ולא את הבת וקמיבעיא ליה כיון שהעבד עברי יוצא במיתת האדון ובשש ואז היא אסורה לו מהו שתחזור היא להיתירה הראשון כדן פנויה או לא: ודעתה.

שפחה חרופה. היא שפחה שחציה עבד וחציה בת חורין המאורסת לעבד עברי כדמסיק לקמן:

במה היא קונה את עצמה. שתהא פטורה מן המלקות אם בא עליה אחר והבא עליה יפטור מן האשם שהבא עליה בעודה שפחה חרופה מביא אשם והיא חייבת מלקות:

פשיטא. אם נתן לה גט שאינה קונה את עצמה:

אין חוששין לקידושין. דהא לא חזיא לפלגא דעבדות ידיה וכיון דלא חזיא לכוליה לא הוי קידושין:

ודכוותה. והכא נמי אם גירש עבד עברי חצי שפחה וחצי בת חורין שייחדה לו רבו אין גירושיו גירושין דאין הגירושין תופסין בכולה:

ה"ג פשיטא שאינה יוצאה בגט דא"ר יוסי וכו'.

עקילס הגר. הוא תרגום אונקלוס הגר:

בכתושה לפני איש. כלומר שכבר נבעלת לאיש אבל אם היא בתולה פטור הבא עליה:

4. פני משה שם

כר"ע. בתמיה לר"ע ודאי ליכא למיבעי דאמר בפרק ב' דכריתות שפחה חרופה הויה חציה שפחה וחציה בת חורין המאורסת לבן חורין ורבה מאי עבידתיה ומהיכי תיתי דמיתת רבה מתירה אם מאורסת לבן חורין היא:

ברם כר' ישמעאל צריכה ליה. אליבא דר' ישמעאל הוא דשייכא הבעיא דס"ל התם דשפחה חרופה הויה שפחה כנענית הנשואה לעבד עברי כדק"ל דרבו מוסר לו שפחה כנענית:

אם נישואי תורה הן. כלומר אף על גב דנשואי תורה הן שהכתוב התירה לו לרבו למסור לו שפחה כנענית דכתיב אם אדוניו וגו' מכל מקום הא קמיבעיא לן לא צריכא אלא מהו שתקנה עצמה במיתת רבו ובהשלים שש דמי אמרינן כיון שמת רבה או נשלמו ו' שנים של בעלה העבד עברי כבר יוצא הוא מרשות רבו ונפקת ממנו דאסורה לו שפחה כנענית ואין עליה דין שפחה חרופה שתחייב מלקות והבא עליה להתחייב אשם אלא כשאר שפחה כנענית הויה או דילמא אין מיתת רבה והשלמת השש מפקיע מדין זה כיון שכבר נקרא עליה שם שפחה חרופה:

וכמ"ד אין עבד עברי עובד את היורש. הוא דמיבעיא לן אם מיתת רבה פטרה דאלו למ"ד לקמן עובד את היורש הרי עדיין ברשות היורש הוא ומותר בשפחה כנענית ולא איפשיטא:

שפחה חרופה במה היא קונה את עצמה לפטורה מן המלקות. דכתיב בקורת תהיה ודריש לה בכריתות שהיא חייבת במלקות והוא בקרבן ובמה היא תקנה את עצמה לפטור ממלקות ולפטור לבא עליה מאשם דאלו להתירה לעלמא ליכא למיבעי דבלאו הכי אסירא אי למ"ד בשפחה כנענית הכתוב מדבר אי למ"ד בחציה שפחה וחציה בת חורין:

פשיטא. הא שאינה יוצאה בגט מדאמר רבי חייא בשם רבי יוחנן מי שחציו עבד וחציו ב"ח אין חוששין לקידושיו וכן לגירושיו וכן נמי חציה שפחה וחציה ב"ח אין גירושיה כלום:

ה"ג פשיטא שהיא יוצאת במיתת בעלה מיהא דאמר ר' יוסי בשם רבי יוחנן:

נחרפת לאיש. לשון כתושה שנבעלת לאיש אלמא בעלה קרי ליה ומיתתו פוטרתה ממלקות כו' וכן אמר רבי חייא בשם רבי יוחנן ופירשה רבי אלעזר מזה המקרא דכתיב אם תכתוש את האויל בתוך הריפות בעלי וגו':

מהו. אלא הא דקמיבעיא לן מהו שתקנה עצמה במיתת רבה ובהשלמת שש שנים ומפרש ואזיל למאן קמיבעיא ליה:

מה צריכא ליה. אליבא דמאן הוא דמיבעיא ליה:

5. רא"ש גיטין ד, לז

בקניינו הכא לא שייך בקניינו הדר אוקי רבה בר רב הונא אמורא עליה ודרש אף על פי שאמרו המקדש חצי אשה אינה מקודשת אבל חציה שפחה וחציה בת חורין שנתקדשה

דרש רבה בר רב הונא כשם שהמקדש חצי אשה אינה מקודשת כך חציה שפחה וחציה בת חורין שנתקדשה אין קידושה קידושין אמר ליה רב חסדא מי דמי התם שייך

א"ר חסדא חציה שפחה וחציה בת חורין שנתקדשה לראובן ונשתחררה וחזרה ונתקדשה לשמעון ומתו שניהם מתייבמת ללוי [דף מג ע"ב] ואין אני קורא בה אשת שני מתים ממה נפשך אי קידושי דראובן קידושין דגמרי כשנשתחררה קדושי דשמעון לאו קידושין ואי קדושין דשמעון קדושי דראובן לאו קדושין שהרי פקעו כשנשתחררה. איתמר חציה שפחה וחציה בת חורין שנתקדשה לראובן ונשתחררה וחזרה ונתקדשה לשמעון רב יוסף בר חמא אמר פקעי קידושי ראשון רב נחמן אמר גמרי קדושי ראשון ולא איפסיק הלכתא כמאן וכן רב חסדא מספקא ליה הלכך צריכה גט משניהם ואם רצו אחד מגרש ואחד נושא ואם מתו אחד של הא' חולץ (ס) ואח של השני או חולץ או מייבם א"ר חנא בר רב קטינא אמר רב יצחק מעשה באשה אחת שחציה שפחה וחציה בת חורין וכפו את רבה ועשה אותה בת חורין כמאן כר' יוחנן בן ברוקה דאמר על שניהם הוא אומר ויברך אותם אלהים ויאמר להם פרו ורבו אמר רב נחמן בר רב יצחק לא התם מנהג הפקר נהגו בה:

קידושיה קידושין מ"ט התם שייר בקניינו הכא לא שייר בקניינו:

אמר רב ששת כשם שהמקדש חצי אשה אינה מקודשת כך חציה שפחה וחציה בת חורין שנתקדשה אין קידושיה קידושין (ט) והלכתא כרב חסדא ורבה בר רב הונא (י) דסוגיא דשמעתין כוותיהו והא דקידושיה קידושין לאו לחיובי מיתה הבא עליה אלא אשם וכן מוכח מדקאמר ואם נפשך לומר איזו היא שפחה חרופה זו שחציה שפחה וחציה בת חורין המאורסה לעבד עברי כלומר אלמא תפסי בה קידושין והיינו דווקא להתחייב באשם וכן פירש רש"י בסמוך גמרי קידושי ראשון ומעיקרא היה חייב עליה אשם והשתא הוי במיתה כדקאמר בתר הכי לא יומתו כי לא חופשה היא חופשה יומתו. תמיה לי למ"ד אין קידושיה קידושין היכי מצי למימר דאין חייבין עליה אשם (כ) ואפי' אי מוקי קרא בשפחה כנענית המיוחדת לעבד עברי וכי בשביל שחציה בת חורין גריעא טפי וה"ר מאיר (ל) הלוי ז"ל כתב דאיכא (ב) (מ) בינייהו דלמאן דאמר אין קידושיה קידושין מצי מגרש לה בלא גט (נ) ומותרת לאחר:

5. רשב"א שם מג. ד"ה 'מיוחדת'

מיוחדת הכי נמי דאי חופשה יומתו אלא מאי אית לך למימר שחזרה ונתקדשה לאחר שחופשה, ואי מיוחדת בלא קדושין קאמר אף כשעשה בה לאחר שחרור מעשה זה כלומר יחוד בעלמא מי יומתו, וקרא ה"ק לא יומתו מפני שמעשה זה שעשה בה העבד העברי לא עשאו אלא קודם שחופשה הא עשאו לאחר שחופשה יומתו, אלא ודאי כדאמרן, כנ"ל.

מאי מאורסת מיוחדת. פי' מיוחדת בקדושין, אף על פי שאינן קדושין כלל לתנא דבי ר' ישמעאל אם קדשה ישראל ואפילו בשקדשה עבד עברי אינן קדושין גמורין מ"מ יחוד עושה להתחייב הבא עליה באשם והיינו דקרי לה מאורסת, אבל מיוחדת ביחוד בעלמא לאו כלום הוא, ותדע לך מדאמר' בסמוך לתנא דבי ר' ישמעאל דאמר מאי מאורסת

6. רמב"ן גיטין לו.

אשמות, ושמה תלויין הוי, עוד יש לי לומר שאם קנה עבד עברי בזמן הבית ונרצע וחרב הבית קודם שיצא ובטל היובל שהוא עובד לעולם ודינו כדין עבד עברי להתירו בשפחה ועוד רב חסדא סבר לקמן חציה שפחה וחציה בת חורין בת איתרוסי היא הילכך משכחת לה כגון שקדשום בזמן הבית שהיה היובל נוהג וחרב הבית ובעולם בימי עזרא'.

ומה שאמרו בכריתות מלמד שכולם בעלו שפחה חרופה ו"ל בימי צדקיהו בעולם כדאמר' וצפירי חטאת שנים עשר על ע"ז שעבדו בימי צדקיהו הביאום, אבל ר"ת ז"ל היה מדחה זה משום דע"ז בימי צדקיהו אשכחן דעבדוה אבל אימת בעלו נשים נכריות ושפחות בימי עזרא ולא בימי צדקיהו, וי"ל דרב חסדא ס"ל כאחרים דאמרי ומאורסת לעבד כנעני, ולרבנן דאמרי מאורסת לעבד עברי על דבר אחר הביאו

6. רשב"א גיטין לו.

ומתי קדשום ומתי נבעלו אחר החורבן, גם תרצו השני איני יודע למה הוצרך רבינו נ"ר לדחוק כגון שקדשום בפני הבית, דלמאן דאית ליה לקמן חציה שפחה וחציה בת חורין שנתקדשה קדושיה קדושין אפי' בזמן הזה משכחת לה, דלרב חסדא ורבה בר רב הונא דס"ל הכי הא דאמר' התם בכריתות אין שפחה חרופה אלא המאורסת לעבד עברי לאו לאפוקי מאורסת לישראל גמור אלא למעוטי מאורסת לעבד כנעני, וכן נראה מהא דאמר' לקמן דאמר רב ששת כשם שאמרו המקדש חצי אשה אינה מקודשת כך חציה שפחה וחציה בת חורין שנתקדשה אין קדושיה קדושין ואם לחשך אדם לומר איזו היא שפחה הנחרפת לאיש זו חציה שפחה וחציה בת חורין המאורסת לעבד עברי וכו' אלמא מדמייתי' עלה דההיא דחציה שפחה וחציה בת חורין שנתקדשה לישראל איזו היא שפחה חרופה וכו' ש"מ דה"ה דנתקדשה לישראל הויא שפחה, וכן פרש"י ז"ל שם ואם לחשך אדם לומר תשובה לדבר זה מאותה ששינוי במס' כריתות והפדה לא נפדתה דשפחה חרופה איזו זו פדויה ואינה פדויה חציה שפחה חרופה וחציה בת חורין המאורסת לעבד עברי וה"ה

ומה שאמרו בכריתות שכלם בעלו שפחה חרופה והתם אין לומר מדבריהם דא"כ היו מביאין חולין לעזרה, ו"ל דשמא משום שפחה שבעלו בימי צדקיהו, אף על פי שהיה דוחה ר"ת ז"ל מלומר כן לפי שמצינו להם בימי צדק' שהיו עובדי ע"ז אבל בועלי שפחה ונשים נכריות בימי עזרא מצאנו בימי צדקיהו לא מצאנו, וי"ל דשמא רב חסדא ס"ל כאחרים דאמרי (כריתות י"א א') דשפחה חרופה היינו נמי המאורסת לעבד כנעני ולרבנן דאמרי המאורסת לעבד עברי על דבר אחר הביאום. ועוד תירץ הרמב"ן נ"ר ד"ל שאם קנה עבד בזמן הבית ונרצע וחרב הבית קודם שיצא ובטל היובל שהוא עובד לעולם ודינו כעבד עברי להתירו בשפחה, ועוד רב חסדא סבר לקמן (מ"ג א') חציה שפחה וחציה בת חורין בת איתרוסי היא והילכך משכחת לה כגון שקדשוה בזמן הבית שהיה היובל נוהג וחרב הבית ובעולם בימי עזרא ע"כ, ואינו מחזור בעיני, דלתירוץ הראשון קשיא לי דהא משגלו עשרת השבטים בטלו היובלות וגלותן קדמה לגלות ירושלים מאה ושלשים ושלש ויותר מעט כמו שמוכיח מתוך מקראות, ועבדים אלו שנרצעו כבר קדמה מכירתן לגלות השבטים שבע שנים א"כ יש להם קודם חורבן הבית מאה וארבעים

מותר בשפחה, ע"כ.

לכל ישראל אלא דאורחא דמלתא נקט משום דעבד עברי

8. שו"ת רע"א סי' קע בסופו ותחילת קעא

קעא - ומ"ש בני מעכ"ת נ"י לפי דרכו דמזהו הטעם כתב הרמב"ם דצריך לחזור ולקדשה שיהיו קדושין שאין בהם דופי, היינו דמ"מ כיון דלא נתקדש תחילה רק חציו, אף דמהני מכל מקום לא הוו קדושין גמורים, כמו דחזינן בחצי שפחה וחצי בת חורין דאין חייבים מיתה עליה משום דלא הוי קדושין גמורים. לענ"ד מה דמקודשת הוי קדושין גמורים, אלא דמה דאין חייבין מיתה על ח"ש = חצי שפחה = וחצי ב"ח = בת חורין, היינו כיון דביאתו לא היה בכולה א"א. ומשום דמשתמש בצד אישות לא חייבי' תורה מיתה. אבל בזה בקידוש העובר אף בלא חזר וקידשה. נראה דחייבים מיתה דכל העובר נתקדשה קדושין גמורין ובא על כולה א"א

קע - בשולי המכתב קשה לי על הרמב"ם (פר"ז הט"ז מה"א) אם ילדה אשתך נקבה תהיה מקודשת לי דמהני בהוכר עוברת. הא לפי פסקא דהרמב"ם (בהל' עבדים) דבאת שפחה וולדך ב"ח = בן חורין = דלא מהני דהוי כמשחרר חצי עבדו ה"נ להוי כמקדש חצי אשה.

ונראה לי כיון דא"י לקדש ביות' ולא שייר בקנין' לשיטתי' דהרמב"ם דמקדש חציה שפחה וחציה בת חורין מקודשת ניחא הכא ומ"ש הרמב"ם דצריך לחזור ולקדשה שיהיה קדושין שאין בהם דופי, ר"ל כיון דבחציו שפחה לא חייבה התורה כ"א אשם אלמא כל שלא קידש כולה לאו קדושין גמורים ננהו

10. ר"ן על הרי"ף מסכת קידושין דף ב עמוד א

ג] הילכו שנים יחדיו בלתי אם נועדו אבל חרופתי גבי אישות דחציה שפחה וחציה בת חורין אפשר שהוא מיוחד ביה אלא מיהו הא קשיא לי כיון דבעיא היא בגמ' חרופתי מהו ולא איפשיטא שתהא מקודשת גמורה אלא ביהודה נהי דמעיקרא הוה ס"ל דמקודשת למ"ד דבחציה שפחה וחציה בת חורין הכתוב מדבר כיון דלא סליק הכי ואידחי ליה הכי נסמוך אהא ונימא דמקודשת גמורה ולא ניחוש לקידושי שני דהא ודאי לא נהירא ומשום הכי משמע חרופתי נמי ספק מקודשת הויא:

ונראה שלפיכך כ' הר"ם במז"ל בפ"ג מהלכות אישות דהאומר הרי את חרופתי הרי זו מקודשת סתם ומשמעו בכל מקום משום דק"ל כר"ע בחציה שפחה וחציה בת חורין הכתוב מדבר וראיתי שהקשו עליו היאך אפשר דטפי עדיף לשון חרופה שפירושו מיועדת משום דאיתיה בחציה בת חורין מאמה העבריה דשייכי בה קדושין גמורין וכתוב בה לשון יעוד ואפילו הכי מספקא לן מיועדת לי מהו והא לא קשיא לי מידי דלשון יעוד דכתיב באמה העבריה לשון מושאל הוא בודאי ולא לשון מיוחד באישות כדכתיב [עמוס